

INLEIDING

In de tweede eeuw voor Christus was Rome nog een republiek die werd geregeerd door patriciërs, leden van rijke adellijke families die al vanaf het begin, zo'n zeshonderd jaar eerder, in de stad woonden. De republiek werd in 509 v. Chr. gevormd na de afzetting van de laatste koning van Rome. Ze handhaafde zich tot het eind van de eerste eeuw v. Chr., toen er onder Augustus een keizerrijk werd gevestigd. Het belangrijkste bestuursorgaan was de Senaat, die werd geleid door twee jaarlijks gekozen consuls. Naast de Senaat waren er twee volkstribunes aangesteld met gekozen vertegenwoordigers uit het 'gewone volk' (plebs), die ten aanzien van de Senaat over vetorecht beschikten. De complexe banden en rivaliteiten tussen de patriciërsfamilies (*gentes*) onderling, maar ook tussen de patriciërs en het plebs, zijn cruciaal voor een goed begrip van de geschiedenis van Rome in deze periode. Zo verleidden overzeese veroveringen generaals tot de machtsdromen die in de eerste eeuw v. Chr. de aanzet vormden tot burgeroorlog en het afdwingen van de nieuwe eretitel 'augustus' door Octavianus. Dat een nieuw imperium al niet een eeuw eerder zijn beslag kreeg, toen de uiterst vakbekwame generaal Scipio Aemilianus Africanus met zijn oppermachtige Romeinse legers de wereld aan zijn voeten had liggen, is een van de meest fascinerende vragen van de antieke geschiedenis en vormt de achtergrond van het verhaal van deze roman.

In die tijd was het Romeins leger nog geen professionele strijd-

macht; bij ieder uitbrekend conflict werden de legioenen onder de Romeinse burgerbevolking opgetrommeld. Het leger hield alleen tijdens langdurige oorlogen de schijn van professionaliteit op, als het voordeel van een permanent leger zonneklaar was. Gedurende de tweede eeuw v. Chr., de periode waarin deze roman speelt, groeide het spanningsveld tussen degenen die vreesden dat de ontwikkeling van een professioneel leger tot een militaire dictatuur leidde, en degenen die het als noodzaak zagen om de zelfstandigheid van Rome te waarborgen. Uiteindelijk trokken de laatsten aan het langste eind, wat in 107 v. Chr. resulteerde in militaire hervormingen onder consul Marius en de installatie van de eerste permanente legioenen.

In de tijd waarin deze roman speelt, bestonden de bekende legioenenamingen uit de keizerlijke periode, zoals 'Legio XX Valeria Victrix', nog niet; legioenen die voor een bepaalde veldtocht werden opgeroepen om naderhand te worden ontbonden, hadden eventueel een nummer, maar droegen geen identiteit uit. Het belangrijkste onderdeel binnen een legioen was de manipel, een eenheid die Marius liet vallen ten gunste van het kleinere *cohors*. De manipel, een formatie die vergelijkbaar is met de flank van een Victoriaans Brits regiment – ongeveer de helft van een modern infanteriebataljon – was snel inzetbaar en uiterst flexibel. De belangrijkste eenheid binnen de manipel was de centurie, ruwweg wat nu een moderne infanteriecompagnie is. Traditioneel werden de mannen binnen een legioen ingedeeld naar rijkdom en leeftijd: van de arme *velites* (verkenner) via de *hastati* en principes tot de rijke *triarii*. Hoewel elke volgende categorie over een groter wapenarsenaal beschikte, werden de troepen van de laagste, armste en minst bewapende categorie in de frontlinies aan de grootste gevaren blootgesteld.

Centuries werden aangevoerd door een centurio, die op basis van bekwaamheid en ervaring omhoog was geklommen. Hij droeg dezelfde verantwoordelijkheid als een huidige kapitein der infanterie, maar kan het best worden beschouwd als een 'non-commissioned officer', een officier zonder aanstelling. De *primipilus*, aanvoerder van het eerste cohors, was de ranghoogste centurio binnen een legioen,

het equivalent van een regimentssergeant-majoor. Een andere gewone rang was die van *optio*, ondergeschikt aan de rang van centurio, met vergelijkbare verantwoordelijkheid als een luitenant, maar min of meer een sergeant of korporaal. Er gaapte een diepe sociale kloof tussen deze mannen en de hogere officieren van het legioen, die afkomstig waren uit patriciërsfamilies. Voor hen maakten militaire aanstellingen deel uit van de *cursus honorum* (loopbaan van ereambten), de voorgeschreven loopbaan voor een Romeins burger. De officiers uit de middenrangen van het legioen waren de militaire tribunen, jonge mannen die aan het begin van hun carrière stonden of oudere mannen die in tijden van crisis vrijwillig in dienst gingen, maar zich nog niet in het stadium van de *cursus honorum* bevonden om het bevel over een legioen te voeren. Die rol was weggelegd voor de legatus, gelijkwaardig aan een kolonel of brigadegeneraal, bevelhebber over een legioen, waaronder ook toegevoegde cavalerie en geallieerde strijdkrachten vielen.

Een generaalsrang bestond niet, omdat de legers onder het commando stonden van een praetor, de tweede hoogste burgerrang in Rome, of van een van de consuls. De bekwaamheid van een legeraanvoerder was om die reden een kwestie van toeval, omdat militaire expertise geen vereiste was voor het hoogste burgerambt – de talenten van een legercommandant waren afhankelijk van de eventuele opgedane ervaringen tijdens actieve dienst aan het begin van zijn loopbaan. Wanneer er echter sprake was van oorlogsdreiging kon iemand tot consul verkozen worden op grond van zijn militaire reputatie; de wetgeving die *doublures* in aanstelling voorkwam, werd tijdelijk opgeheven om de herverkiezing mogelijk te maken van een man die zich had laten gelden als kundig generaal.

Dit systeem bleek voldoende voor de militaire successen van Rome in de tweede eeuw v. Chr. Oud-militairen waren zich echter pijnlijk bewust van de tekortkomingen, zoals het ontbreken van gelijk onderwijs in oorlogsvoering voordat jonge mannen als tribuun werden aangesteld en naar het slagveld vertrokken. Even zwaar woog het gebrek aan continuïteit onder de legioensoldaten, omdat ze na de

veldtochten werden ontslagen. Daardoor ging veel praktische kennis verloren tijdens perioden van vrede. Telkens wanneer het leger in paraatheid werd gebracht ging het de manschappen niet zozeer om professionele trots of heldendom, maar vooral om het verschalken van buit. Dat werd steeds aantrekkelijker, omdat de periode van de veroveringsoorlogen in Griekenland en Klein-Azië Rome veel visuele rijkdom bracht.

In de periode waarin deze roman speelt, was Rome betrokken bij twee grote veroveringsoorlogen: de ene tegen de koninkrijken in Macedonië en Griekenland, die zich van het rijk van Alexander de Grote hadden losgemaakt, en de andere tegen het Noord-Afrikaanse volk, waar de Romeinen de term 'Punisch' (Carthaags) voor gebruikten: ze stamden af van Fenicische (Phoenicische) zeelui uit het gebied van het huidige Libanon, die zevenhonderd jaar eerder de stad Carthago hadden gesticht. Rome was drie keer in oorlog met Carthago, van 264-261 v. Chr., van 218-201 v. Chr. en van 149-146 v. Chr., waarbij vervolgens de Carthaagse overzeese gebieden op Sardinië, Sicilië en in Spanje werden veroverd, zodat Carthago slechts weinig meer dan haar achterland (het huidige Tunesië) restte, ingesloten door de Numidische bondgenoten van Rome. De Tweede Punische Oorlog, toen de Carthaagse generaal Hannibal met zijn olifanten door Spanje en over de Alpen richting Rome marcheerde, is misschien wel de beroemdste van de drie Punische Oorlogen: doordat Carthago ongeschonden bleef, bleek het vijftig jaar later het decor voor een van de schokkendste gebeurtenissen uit de klassieke oudheid, toen Rome eindelijk besloot om zijn vijand volledig te vernietigen.

Tegen de tijd van de allesbeslissende aanval op Carthago in 146 v. Chr. – en in Korinthe in Griekenland in hetzelfde jaar – was Rome klaar om de antieke wereld te domineren. Het enige obstakel daarbij was nog een grondwet die ontworpen was om een stadstaat en niet een rijk te besturen. Voor moderne simulaties is dit een van de meest fascinerende perioden uit de oudheid, een tijd waarin kleine veranderingen de loop van de geschiedenis beïnvloedden, en waarin alle facetten van oorlogsvoering op levendige wijze de revue passeren:

de politieke achtergrond, rivaliteiten en allianties onder de patriciers-families in Rome, problemen van bevoorrading en instandhouding van de overzeese troepen, het ontwikkelen van gevechtstechnieken op zowel land als zee, en vooral de karakters en ambities van enkele van de machtigste individuen uit de geschiedenis, gedurende een periode waarvan vanuit de antieke bronnen slechts flarden bekend zijn, waardoor er genoeg ruimte is voor speculatie.

De echo van de Punische Oorlogen klinkt tegenwoordig nog steeds – sommige lessen hebben we ter harte genomen en andere aan onze laars gelapt. De beslissing om Carthago intact te laten aan het eind van de Tweede Punische Oorlog, is vergelijkbaar met het besluit van de Geallieerden aan het eind van de Eerste Wereldoorlog om Duitsland niet te veroveren, maar akkoord te gaan met een wapenstilstand; of met het besluit van de door de VS geleide coalitie om aan het eind van de Golfoorlog van 1990-1991 de invasie van Irak niet door te zetten. In beide gevallen leidde deze terughoudendheid jaren later tot een veel kostbaarder en ingrijpender oorlog. Archeologische opgravingen hebben aan het licht gebracht dat Carthago, ondanks de nederlaag van Hannibal, zijn haven zonder hinder van Rome opnieuw heeft kunnen aanleggen – net als Hitler in de jaren 1930 zijn marine en luchtmacht kon opbouwen terwijl de geallieerden toekeken. De Punische Oorlogen waren in veel opzichten de eerste echte wereldoorlog, de eerste *'totalen Krieg'*, die meer dan de helft van de antieke wereld omvatte en waarvan de invloed zich ver ten westen van het Middellandse Zeegebied deed gelden. Indachtig de oorlogen van de vorige eeuw en de huidige strijd tegen het terrorisme is de belangrijkste les die we uit de geschiedenis kunnen trekken misschien wel dat oorlog op een dergelijke schaal weinig ruimte laat voor concessie of verzoening. Totale oorlog betekent niets anders dan totale oorlog.

Afstanden

De voet (pes), ongeveer driehonderd millimeter, was de basiseenheid van het metrisch stelsel van het Romeinse rijk, onderverdeeld in twaalf duimen (unciae). Voor grotere afstanden gebruikte men de

Romeinse mijl (*milliarium*), een afstand van vijfduizend *pedes*, ongeveer anderhalve kilometer. Een tussenliggende eenheid van Griekse oorsprong was de *stade* (meervoud: *stades* – afgeleid van het Griekse stadion, renbaan), ongeveer zeshonderd *pedes*, ongeveer 180 meter.

Data

De Romeinse jaartelling begon met de stichting van de stad in 753 v. Chr.: *ab urbe condita* (AUC). Maar in het algemeen werd gebruik gemaakt van het ‘consulaire jaar’, genoemd naar de twee door het Romeinse volk gekozen consuls, die werden geacht elkaar te controleren. Omdat de twee consuls jaarlijks wisselden en in theorie nooit dezelfde twee mannen twee keer werden aangesteld, was elk consulaire jaar uniek. Het was echter vaak nodig om de volledige namen te spellen, omdat tijdens de republikeinse periode slechts een klein aantal gens de dienst uitmaakte, zoals de Scipiones. De duiding ‘tijdens het consulschap van Scipio en Metellus’ volstond niet, de volledige namen moesten worden genoemd.

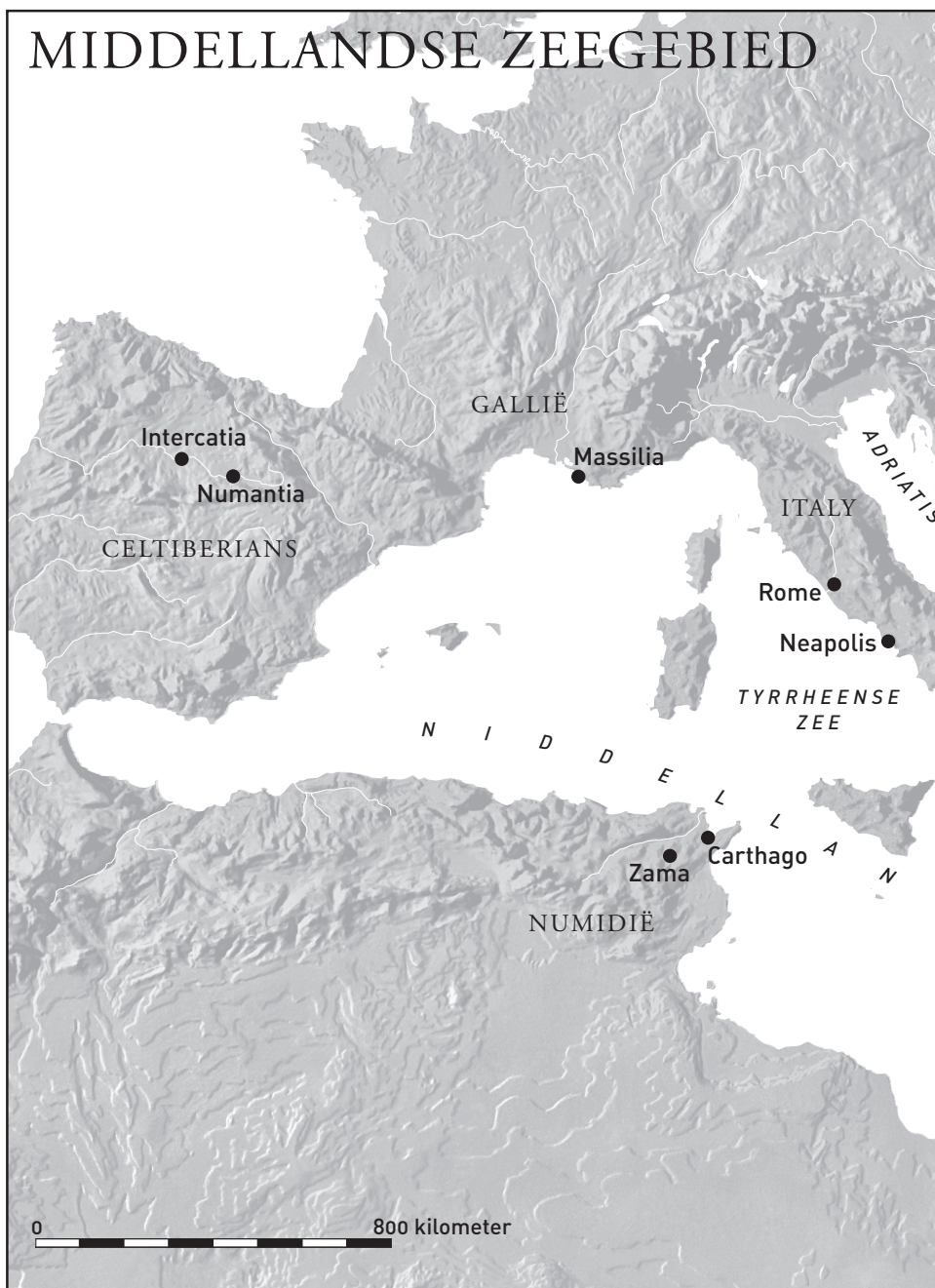
Gens

De *gens* (meervoud: *gentes*) was de familie van een patricische (aristocratische) Romein. Een persoon kon afstammen van een gevestigde tak van een gens. Zo stamde Scipio Africanus af van de Scipiones-tak van de gens Cornелиi, en Julius Caesar van de Caesares-tak van de gens Julii. De gentes kunnen vergeleken worden met de Europese aristocratische families van de afgelopen eeuwen, hoewel de Romeinse gens met meer formaliteiten en restricties moest rekening houden: bestuur, huwelijk, rechten en privileges. Het leeuwendeel van de belangrijke spelers van de Romeinse republiek stamde af van een klein aantal gentes, waardoor namen als Julius Caesar en Brutus, vanuit historisch perspectief onlosmakelijk verbonden met de periode van de burgeroorlogen, veelvuldig opduiken in eerdere generaties, vaak met gelijke faam en roem.

Namen

Romeinen waren bij hun vrienden bekend onder hun praenomen (voornaam), zoals dat tegenwoordig ook bij ons het geval is. Ze konden echter ook bij hun andere namen worden genoemd: bij Scipio was dat bijvoorbeeld zijn cognomen (derde naam), gebruikelijk onder aristocraten. De cognomen was de tak van de familie (gens) die werd gegeven door de tweede naam: de Scipio van deze roman, Publius Cornelius Scipio, was van de Scipiones-tak van de gens Cornelia. De Cornelia Scipiones waren niet de gens waarbinnen hij geboren was, omdat hij als klein kind was geadopteerd door de zoon van de beroemde Scipio de oudere, Publius Cornelius Scipio Africanus. Geheel volgens gebruik echter behield Scipio de jongere de gens-naam van zijn echte vader, Lucius Aemilius Paullus Macedonicus. Omdat Aemilius Paullus met de agnomen Macedonicus werd beloond voor zijn zege op de Macedoniërs te Pydna in 168 v. Chr., luidde in 146 v. Chr. de volledige naam van Scipio de jongere: Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus. De agnomen Africanus had hij geërfd van zijn adoptiegrootvader, nadat die na de Slag bij Zama in 202 v. Chr. deze naam eervol kreeg toegewezen.

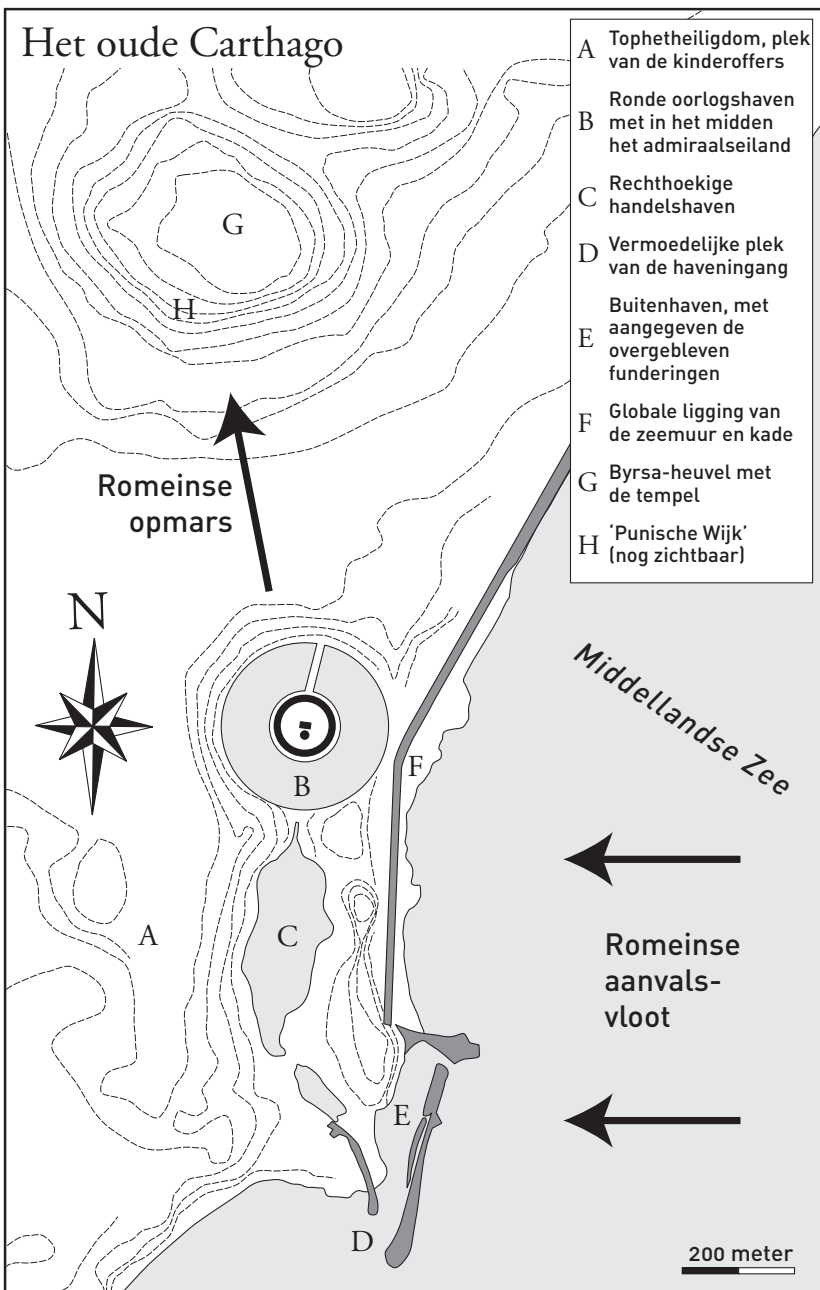
MIDDELLANDSE ZEEGEBIED

0 800 kilometer

Het oude Carthago

PERSONAGES

De volgende personen hebben echt bestaan, tenzij is aangegeven dat het een fictief personage betreft. De biografische aantekeningen gaan tot 146 v. Chr. De onderstaande namen (gevolgd door de volledige naam, indien bekend) worden als zodanig in deze roman gebruikt:

Aemilius Paullus – Lucius Aemilius Paullus Macedonicus (circa 229-160 v. Chr.), vader van Scipio en respectabel generaal, die in 168 v. Chr. de Macedoniërs in de Slag bij Pydna versloeg.

Andriscus – heerser over de stad Adramyttium in Klein-Azië. Hij beweerde de zoon van Perseus te zijn, was korte tijd zelfbenoemd koning van Macedonië en werd in 148 v. Chr. in de Tweede Slag bij Pydna door de Romeinen, onder leiding van Metellus, verslagen.

Brasis – fictieve gladiator, voormalig Thracisch huurling, die in Macedonië gevangen werd genomen.

Brutus – Decimus Junius Brutus, een fictieve zoon van de historische Marcus Junius Brutus, van de gens Junia. Hij was een vriend van Scipio en aanvoerder van de Pretorische Garde tijdens de belegering van Carthago.

Cato – Marcus Porcius Cato (circa 238-149 v. Chr.), beroemd senior staatsman, lid van de Romeinse Senaat, die elke toespraak afsloot met: ‘Carthago delenda est’ (‘Overigens ben ik van mening dat Carthago moet worden verwoest!’).

Claudia Pulchridina – van de gens Claudia, fictieve vrouw van Scipio via een gearrangeerd huwelijk. Haar naam betekent ‘mooi’.

Demetrius – Demetrius I, later Soter (Verlosser), tijdgenoot van Scipio Aemilianus, een telg uit de Seleuciden-dynastie. Hij werd tijdens zijn jeugd als politiek gijzelaar in Rome vastgehouden en was vanaf 161 v. Chr. koning van Syrië.

Ennius – Ennius Aquilius Tuscus, een fictieve telg van de Etruskische tak van de gens Aquilia, een goede vriend van Scipio en aanvoerder van de *fabri* (militaire technici en wapensmeden).

Eudoxia – fictieve Britse slavin, vriendin van Fabius.

Fabius – Fabius Petronius Secundus, een fictieve legioensoldaat uit Rome, in deze roman de bodyguard en vriend van Scipio.

Gaius Paullus – Gaius Aemilius Paullus, fictieve neef van Scipio (van vaders kant).

Gnaeus – Gnaeus Metellus Julius Caesar, van de gens Metelli, fictieve zoon van Metellus en Julia van wie de ware bloedverwantschap in deze roman wordt onthuld.

Gulussa – tweede zoon van Masinissa. Hij werd in 172 v. Chr. door zijn vader naar Rome gestuurd om het Numidische Rijk in Carthago te vertegenwoordigen. Na Massina's dood benoemde Scipio hem tot bevelhebber van het Numidische leger, waaraan hij leiding gaf tijdens de belegering van Carthago.

Hasdrubal – generaal die in 146 v. Chr. verantwoordelijk was voor de verdediging van Carthago. Het lot van zijn vrouw en kinderen is beschreven door de historicus Appianus.

Hippolyta – fictieve Scythische prinses die de Academie van Rome bezocht en later aan de zijde van Gulussa de Numidische cavalerie in Noord-Afrika aanvoerde.

Julia – fictieve dochter van de historische Sextus Julius Caesar, van de Caesar-tak van de gens Julia. Ze was de geliefde en vriendin van Scipio, maar verloofd met Metellus.

Masinissa – (circa 240-148 v. Chr.) langlevende eerste koning van Numidië in Noord-Afrika. Tegenstander en later bondgenoot van Rome tijdens de Tweede Punische Oorlog (218-201 v. Chr.), wiens conflict met Carthago over betwist grondgebied in de Derde Punische Oorlog (149-146 v. Chr.) resulteerde.

Metellus – Quintus Caecilius Metellus Macedonicus (geboren circa 210 v. Chr.). Hij was praetor van Macedonië en zegevierde in 148 v. Chr. over de arrogante Andriscus, waarna hij onder Mummius diende tijdens de belegering van Korinthe in 146 v. Chr. In deze roman is hij de rivaal en vijand van Scipio, en de echtgenoot van Julia.

Perseus – laatste koning van de dynastie der Antigoniden in Macedonië. Hij werd verslagen door Aemilius Paullus in de Slag bij Pydna in 148 v. Chr.

Petraeus – Gnaeus Petraeus Atinus, fictieve ‘oude centurio’ die de jongens aan de Academie van Rome trainde.

Petronius – fictieve kroegbaas die in de buurt van de School voor Gladiatoren een herberg had.

Polybius – (geboren circa 200 v. Chr.) Grieks bevelhebber der cavalerie en historicus, beroemd vanwege zijn *Historiën*, tevens adviseur en goede vriend van Scipio; aanwezig tijdens de belegering van Carthago.

Porcus – Porcus Entestius Supinus, fictieve bediende en adviseur van Metellus.

Ptolemaeus – Ptolemaeus VI Philometor ('hij die zijn moeder bemint'), een tijdgenoot van Scipio Aemilianus en telg van de Ptolemaeus-dynastie, die in 180 v. Chr. koning van Egypte werd. Hij was getrouwd met zijn zus Cleopatra II.

Quintus Appius Probus – fictieve centurio te Intercatia in Spanje.

Rufius – de jachthond van Fabius, altijd in de nabijheid van Rufius en Scipio in de Koninklijke Wouden van Macedonië.

Scipio – Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus, Scipio de jongere (geboren circa 185 v. Chr.), tweede zoon van Aemilius Paulus en geadopteerd kleinzoon van Scipio Africanus. De structuur van deze roman is gebaseerd op alles wat er bekend is van zijn historische carrière tot aan 146 v. Chr.

Scipio Africanus – Publius Cornelius Scipio Africanus, Scipio de oudere (circa 236-183 v. Chr.), van de Scipio-tak van de gens Cornelia, uitmuntend Romeins generaal gedurende de Tweede Punische Oorlog, waarin hij in 202 v. Chr. Hannibal versloeg in de Slag bij Zama in Noord-Afrika.

Sextius Calvinus – Gaius Sextius Calvinus, senator en vijand van Scipio, van de Calvinus-tak van de gens Sextii. Hij was de vader van een gelijknamige zoon die in 124 v. Chr. tot consul werd benoemd.

Terentius – Publius Terentius Afer (circa 190-159 v. Chr.), toneel-schrijver van Noord-Afrikaanse origine (vandaar zijn cognomen Afer, van Afri). Hij werd als slaaf van Carthago naar Rome meegenomen door senator Terentius Lucanus (vandaar zijn nomen Terentius, die hij aannam bij zijn vrijlating). In Rome maakte hij deel uit van de literaire kringen van Scipio.

PROLOOG

Op de vlakte van Pydna, Macedonië, 168 v. Chr.

Fabius Petronius Secundus pakte het vaandel van zijn legioen en keek over de weidse vlakte naar de zee. Achter hem lagen de uitlopers van het gebergte waar het leger de afgelopen nacht had gebivakkeerd. Erachter lagen de hellingen die naar de top van de Olympus voerden, het huis van de Goden. Drie dagen geleden hadden hij en Scipio zich aan de beklimming ervan gewaagd. Ze hadden elkaar uitgedaagd om als eerste de top te bereiken – rood van opwinding bij het vooruitzicht van hun eerste gevechtservaring. Vanaf de met sneeuw bedekte top hadden ze in noordelijke richting hun ogen laten dwalen over de uitgestrektheid van Macedonië, het geboorteland van Alexander de Grote. Onder hen hadden ze de vloot gezien van Perseus, de opvolger van Alexander, en ook waar hij zijn leger in paraatheid had gebracht voor een beslissende confrontatie met Rome. Daarboven, met de felle schittering van het in sneeuw weerkaatsende zonlicht en de onder hen voortjagende wolken, hadden ze zich goden gewaand. Alsof het machtige Rome, dat hen zo ver buiten Italië had gebracht, onverslaanbaar was en niets nog in de weg stond van verdere veroveringen.

Na een vochtige en slapeloze nacht hier beneden leek de top van de

Olympus tot een andere wereld te behoren. Voor hen bevond zich de in slagorde opgestelde Macedonische falanx, meer dan veertigduizend man sterk, een enorme frontlinie van lansen die de gehele breedte van de vlakte leek te overspannen. Fabius bekeek de Thraciërs: hun zwarte gevechtstenuë onder de glimmende borstbepantsering, de flikkerende scheenplaten op hun benen en hun grote ijzeren zwaard dat ze vlak over hun rechterschouder droegen. In het centrum van de falanx bevonden zich de Macedoniërs zelf, met hun vergulde bepantsering en scharlaken uniformen, hun lange, zwart glimmende sarissa-speren die ze zo dicht bij elkaar hielden dat het zicht werd ontnomen. Fabius liet zijn blik langs hun eigen linies glijden: twee legioenen in het midden, met aan beide zijden Italiaanse en Griekse bondgenoten, geflankeerd door de cavalerie met uiterst rechts 22 stampende, trompetterende olifanten. Het was een ontzagwekkende legermacht, tot in elke vezel gepokt en gemazeld na de lange veldtochten in Macedonië onder commando van Aemilius Paullus, met alleen een nieuwe lichter soldaten en junior officieren die voor het eerst kwamen kijken. Maar hun leger was kleiner dan het Macedonische leger, en ook was hun cavalerie minder uitgebreid. Er stond hun een keihard gevecht te wachten.

De avond ervoor was er een maansverduistering geweest, een gebeurtenis die voor veel opwinding had gezorgd onder de waarzeggers die in het voetspoor van het leger volgden. Voor Rome zagen ze er een gunstig en voor de vijand een slecht voorteken in. Aemilius Paullus ging behoedzaam om met het bijgeloof van zijn soldatenvolk en had zijn vlaggendragers verordonneerd vuren te stoken voor de terugkeer van de maan en om elf vaarzen aan Hercules te offeren. Toen hij in de tent waarin het hoofdkwartier was ondergebracht het vlees van de offerande at, ging het gesprek niet over voortekenen maar over gevechtstactieken en de dag die voor hen lag. Ze waren er allemaal bij geweest, de junior tribunen, die waren uitgenodigd om samen het offervlees te eten op de vooravond van hun eerste oorlogservaring: Scipio Aemilianus, zoon van Paullus en vriend en meester van Fabius; Ennius, zoals altijd gewapend met een papyrusrol, om snel nieuwe ideeën over strijdmiddelen, katapulten en dergelijke, te kunnen schet-

sen; en Brutus, die worstelpartijen met de beste legioensoldaten had uitgevochten en popelde om met zijn manipel tot actie over te gaan. Polybius was ook van de partij, een voormalig Grieks cavaleriecommandant, wiens mening Paullus op prijs stelde, en die bevriend was met Scipio. Nadat Polybius als gevangene naar Rome was gevoerd en daar als leraar werd aangesteld, had hun vriendschap zich ontwikkeld. Hij had zelfs Fabius Griekse conversatie bijgebracht en hem de wonderen van wetenschap en geografie laten zien.

Die avond stond Fabius achter Scipio en had, zoals altijd, aandachtig geluisterd. Scipio had beweerd dat de Macedonische falanx was verouderd, een achterhaalde, al te veel van de speer afhankelijke tactiek die de manschappen weerloos maakte als de vijand tot hen door-drong. Polybius was het daarmee eens, en voegde eraan toe dat de onbeschutte flanken van de falanx enorm kwetsbaar waren. Maar hij stelde ook dat dit theorie betrof en dat de aanblik van een falanx vlak voor je toch wel iets anders was: zelfs de sterkste vijand zou terug-schrikken voor een dergelijke confrontatie – de falanx was nog niet eerder op vlak terrein verslagen. Ze hadden hun hoop erop gevestigd de formatie van de falanx te verstoren om de frontlinie te verzwakken. Fabius bezag de realiteit vanuit het standpunt van Polybius en was geneigd zijn kant te kiezen. De falanx was een afschrikwekkend gezicht en hoewel geen enkel Romeins legioen het ooit zou laten merken, moesten veel soldaten aan de frontlinie, die zichzelf moed inspraken voor de strijd, net zo zenuwachtig zijn geweest als Fabius. Allemaal hadden ze dat weeë angstgevoel in hun maag.

Hij wendde zijn blik naar Scipio, die er schitterend uitzag in zijn wapenrusting. Die was hem nagelaten door zijn adoptiegrootvader Scipio Africanus, legendarisch overwinnaar van Hannibal de Cart-hagees in de Slag bij Zama, 34 jaar eerder. Hij was de jongere zoon van Aemilius Paullus, slechts zeventien jaar oud, een jaar jonger dan Fabius – dit was hun vuurdoop. De generaal stond tussen zijn staf-officieren en vaandeldragers, links van het midden. Polybius stond er ook bij; als voormalig hipparchus van de Griekse cavalerie, bekend met de Macedonische tactieken, was hem een speciale plek binnen de staf

verleend. Fabius wist dat hij Aemilius Paullus zonder omwegen ging vertellen hoe hij de strijd zou aanpakken.

Het hangertje aan de top van het vaandel wiegde in de wind. Fabius keek omhoog naar het bronzen wilde zwijn, symbool van het eerste legioen. Hij pakte zijn vaandel stevig vast en dacht aan wat hem was geleerd door de oude centurio Petraeus, de grijze veteraan die Scipio had getraind en ook de andere nieuwe tribunen die zich vandaag gereedmaakten voor de strijd. Je eerste verantwoordelijkheid is je vaandel, had hij gegromd. Als vaandeldrager van het eerste cohors van het eerste legioen was hij de zichtbaarste legioensoldaat van zijn eenheid, degene die voorzag in een verzamelpunt. Je vaandel mag alleen vallen als je zelf valt. Zijn tweede verantwoordelijkheid was dat hij moest vechten als een legioensoldaat, bovenop de vijand zitten en doden. En hij moest op Scipio Aemilianus letten – zijn derde verantwoordelijkheid.

De oude centurio had hem nog even apart genomen voor hij in Brundisium aan boord ging voor de oversteek naar Griekenland. Scipio is de toekomst, had de centurio gebromd. Hij is jouw toekomst, en hij is de toekomst waar ik mijn hele leven voor heb gewerkt. Hij is de toekomst van Rome. Zorg dat hij tot elke prijs in leven blijft. Fabius had geknikt; het was hem bekend. Hij had altijd al op Scipio moeten passen, sinds hij als jonge bediende tot zijn huishouding toetrad. Maar hier... In het zicht van de falanx was hij niet meer zo zeker van zijn belofte. Hij wist dat als Scipio de eerste slag met de Macedoniërs zou overleven, hij niet meer te stoppen was en alleen door zou gaan met vechten. En als hij het er levend vanaf zou brengen was dat niet te danken aan Fabius die hem voortdurend rugdekking zou geven, maar aan de vecht- en zwaardlessen van de centurio.

Hij keek omhoog en tuurde langs de hemel. Het was een hete dag in juni en hij was uitgedroogd. Ze keken in oostelijke richting. Aemilius Paullus wilde net zo lang wachten tot de zon niet meer in de ogen van zijn troepen scheen. Maar de heuvelrug waarop zij zich hadden verschanst bood geen mogelijkheid hun watervoorraad aan te vullen – de rivier de Leucos stroomde beneden in het dal, achter de vijandelijke

linies. Perseus moet dat hebben geweten toen hij zijn falanx beval om gedurende de dag langzaam op te rukken, zodat de Romeinen door dorst zouden worden gekweld, terwijl hij wachtte tot de zon over de bergen in het westen was verdwenen, zodat zijn eigen troepen niet de zon in de ogen hadden.

Fabius staarde in het hoge gras naar de spin die hij al eerder had bekeken om zijn zenuwen rust te gunnen in afwachting van het gevecht. Het was een flinke spin, zo groot als de palm van zijn hand. Hij hing aan spindraden tussen de weinige graanstengels die niet door soldaten waren vertrapt. Het leek onbegrijpelijk dat zo'n grote spin aan dergelijk fijne draadjes tussen twee van die stengels kon blijven hangen, maar hij wist dat spindraad enorm sterk was en dat de graanstengels door de zomerzon waren gehard en gedroogd – de vertrapte graanstengels waren zo weerbarstig dat het de onbeschermden delen van hun benen verwondde. Toen zag hij iets. Hij knielde neer en keek oplettend toe.

Het web schudde heen en weer. De grond trilde.

Hij stond op.

'Scipio,' zei hij – zijn stem klonk dwingend en ernstig. 'De falanx komt eraan. Ik kan het voelen.'

Scipio knikte en voegde zich bij de staf rond zijn vader. Fabius volgde en zorgde ervoor dat hij zijn vaandel hooghield. Hij stelde zich naast de groep op en luisterde hoe Polybius de andere stafofficiëren in een verhitte discussie betrok.

'We moeten de falanx niet frontaal aanvallen,' zei hij. 'Hun speren vormen een te dichte haag en zijn ontworpen om de schilden van de aanvallers te doorboren en vast te houden. Als de aanvallers eenmaal hun schild kwijt zijn, zal de tweede linie van de falanx toeslaan en ze neersteken. Maar de kracht van de falanx is tevens haar zwakte. De sarissae-speren zijn zwaar en log, dus lastig om eendrachtig te hantieren. Probeer er tussen te komen als ze nog op een kluitje staan, dan kun je ze pakken. De korte Griekse zwaarden leggen het af tegen de langere Romeinse gladius.'

Aemilius Paullus tuurde met de hand boven de ogen naar de falanx.